

You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Słowo wstępne

Author: Łukasz Trembaczowski

Citation style: Trembaczowski Łukasz. (2020). Słowo wstępne. W: Ł. Trembaczowski (red.), "Jakość pracy a stan więzi społecznych : monografia poświęcona pamięci prof. Władysława Jachera w dziesiątą rocznicę śmierci" (S. 7-12). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Słowo wstępne

Pamięć jest specyficznym problemem socjologicznym; można tu przywołać koncepcję przekształceń pamięci indywidualnej (wraz z przebudową projektu biograficznego jednostki), pamięć (i niepamięć) zbiorową czy nawet krajobrazy pamięci. Oddawana do Państwa rąk książka nie jest poświęcona pamięci w rozumieniu problemu socjologicznego – to zwykła, ludzka pamięć o drugim człowieku stała się przyczyną tego tomu.

Życzliwe wspomnienie człowieka, żyjące w pamięci tych, z którymi się zetknął, świadczy więcej o nim niż tytuły i funkcje, które posiadał za życia. Autorzy, których teksty zawiera niniejszy tom, w różnoraki sposób zetknęli się z profesorem Władysławem Jacherem. Są wśród nich zarówno jego przyjaciele, jak i bliscy współpracownicy, dawni uczniowie oraz ci, którzy poznali go głównie poprzez jego prace, osoby dla których był promotorem, jak i te, dla których był recenzentem. To, że zechcieli poświęcić mu swój czas i przygotować teksty związane z tematyką, którą podejmował zmarły prof. Władysław Jacher w swojej twórczości naukowej, jest chyba najlepszym świadectwem więzi, które połączyły ich z patronem duchowym tego tomu, i między sobą.

Dorobek prof. Władysława Jachera koncentrował się na dwóch zasadniczych zagadnieniach: problematyce więzi społecznej oraz socjologicznym ujęciu pracy (przenikając się zresztą w rozważaniach nad etosem pracy). Nie powinno więc być zaskoczeniem, że te właśnie dwa zagadnienia zdominowały treść większości poświęconych tekstów i nadały strukturę całej publikacji. Rozdział owych części jest jednak tylko częściowy, bowiem – podobnie jak prof. W. Jacher w swoim dorobku – niektórzy autorzy integrują oba zagadnienia w swoich tekstach, podejmując problematykę więzi w kontekście pracy.

Taki właśnie transgresyjny i syntetyczny charakter ma otwierający tom tekst Janusza Mariańskiego, który łączy obydwie zagadnienia już w tytule:

Praca ludzka jako wartość moralna a więzi społeczne. W swoich rozważaniach rozpatruje on pracę ludzką w trzech zasadniczych wymiarach: jako wartość moralną, jako źródło więzi społecznych, oraz przez pryzmat społecznościowego wymiaru więzi społecznych w pracy. Analiza pracy w kategoriach wartości moralnej czerpie wprost z dorobku badawczego prof. Jachera i katolickiej nauki społecznej, wykazując zbieżność stanowisk socjologicznych i etycznych: nadmierna koncentracja na konkurencyjności (jeszcze więcej rynku) może mieć swój negatywny skutek w demoralizacji środowiska pracy (jeszcze mniej etyki) i skutkować pominięciem w całym procesie pracy człowieka, który powinien stanowić jej centrum. Praca jako źródło więzi społecznych pojmowana jest przez Janusza Mariańskiego (podobnie jak i przez Władysława Jachera) jako obszar najbardziej zagęszczonych interakcji społecznych, gdzie człowiek wyraża swą osobowość. Innymi słowy, praca jest najprostszą drogą do nawiązania więzi z innymi ludźmi, dzięki czemu można mówić o integrującej funkcji pracy. Janusz Mariański sugeruje, by koncepcję *homo faber* i *homo oeconomicus* uzupełnić o koncepcję *homo cooperativus*, która podkreśla społeczny i wspólnotowy charakter pracy. Społecznościowy wymiar więzi pracy znajduje rozwinięcie w proponowanych przez autora koncepcjach *homo morales* i *homo solidaris*, gdyż sens wspólnotowy pracy jest możliwy tylko przy zachowaniu etycznego i solidarnego wymiaru pracy. Dlatego też tak ważne są przemiany etosu pracy, które mogą przyczyniać się zarówno do rozwoju tego wymiaru personalnego, jak i wpływać nań negatywnie.

Wychodząc od socjologicznych koncepcji więzi społecznych oraz ich genezy i kontekstów występowania, Anna Barska podejmuje nieco egzotyczny dla polskiego czytelnika temat więzi społecznych w Tunezji w swoim tekście *Kultura i więzi społeczne. Przypadek Tunezji*. Analizując przekształcenia społeczno-ekonomiczne w postaci kształtowania się rodzin nuklearnych, pracy zawodowej kobiet czy migracji wewnętrznych, autorka przedstawia przekształcenia więzi społecznych typowe dla kultury arabskiej. Więziom skoncentrowanym na rodzinie (poszerzonym o silne więzi sąsiedzkie) coraz częściej przeciwstawić można więzi z wyboru i uczestnictwa. Nowe więzi nie usuwają jednak starych, a raczej koegzystują z nimi w środowiskach lokalnych, przybierając oddzielne funkcje.

Problematykę więzi społecznych w oryginalny sposób podejmuje też w swoim tekście *Konflikt i więź społeczna* Andrzej Słaboń. Osią rozważań czyni relację między więzią społeczną a konfliktem społecznym. Analizując socjologiczne rozumienie więzi społecznej (w szczególności w powiązaniu z koncepcją integracji), autor konflikt traktuje jako przeciwstawność reguł postępowania. Koncepcja więzi konfliktowych jako specyficznego typu więzi została szczegółowo rozpatrzona przez pryzmat incydentów konfliktowych

oraz antycypacji krytycznych i replikacji retroaktywnych, mechanizmów, których zrozumienie pozwoli zapobiegać takim incydentom.

Do koncepcji więzi społecznych w rozumieniu zaproponowanym przez Władysława Jachera odwołuje się też Wioletta Knapik w swoim tekście *Kreowanie nowych wiążąco-pomostowych więzi społecznych a jakość życia na przykładzie Wspólnoty Gospodarstwa Społecznego*. Autorka proponuje rozpatrywać więzi w odniesieniu do charakteru wspólnot, w których powstają. Tradycyjne wspólnoty wiejskie – pomimo zmian – nadal zachowały znaczną część typowych dla nich cech, co przekłada się częściowo na sposób funkcjonowania WGS: skoncentrowanej w określonej przestrzeni (wiejskiej) i skupionej na działalności prospołecznej. Odwołując się do koncepcji Erika Alladarta, autorka wykazuje, w jaki sposób WGS przyczyniła się do poprawy jakości życia społeczności wiejskich we wszystkich wymiarach. Jednocześnie sugeruje, by więzi, powstające w tych wspólnotach, określić jako wiążąco-pomostowe albo inaczej rodzinno-wspólnotowe, gdyż więzi rodzinne spotykają się w ramach tych wspólnot z relacjami innych rodzin, tworząc specyficzne dla tej wspólnoty nowe więzi.

Artykuł Arkadiusza Kołodzieja pt. *Potrzeba efektywności a stan więzi społecznych ludzi morza* jest kolejnym przykładem łączenia tematyki więzi z tematyką pracy, w tym przypadku na przykładzie przekształceń charakteru i warunków pracy ludzi morza. Wychodząc od problemu długotrwałej izolacji, autor opisuje jej wymiary i skutki dla jednostek. Sprawność systemów społecznych, jakimi są załogi okrętów, rozpatruje w kategoriach więzi społecznej, wskazując, że integracja systemu społecznego na morzu opiera się obecnie na zewnętrznych czynnikach porządku. Logika efektywności ekonomicznej przyczynia się do powstania pustej struktury ról i zubożenia więzi społecznych. Wiąże się to bezpośrednio z redukcją stanowisk, i – co za tym idzie – liczebności załóg. Takie redukcje, w połączeniu z organizacją pracy obciążającą fizycznie jednostki i homogamią strukturalną kontaktów, prowadzą do ograniczenia potencjału relacji towarzyskich. Technologie IT, konteneryzacja i automatyzacja sprzyjają niewielkiej liczbie załóg, ale jednocześnie obniżają atrakcyjność tego zawodu dla młodych pracowników. Dodatkowym elementem wpływającym na postawy załóg jest ich umiędzynarodowienie, co z jednej strony sprzyja redukcji kosztów, a z drugiej utrudnia zadzierzgnięcie więzi z powodu różnic kulturowych i bariery językowej. Procesy te przyczyniły się do powstania kultury nieufności na linii decyzyjne centrum (łąd) i ponoszącej ich skutki oraz odpowiedzialność załogi (morze).

Druga część monografii zawiera teksty poświęcone pracy w różnorodnych jej współczesnych aspektach. Część tę otwiera najbardziej perspektywny artykuł monografii *W poszukiwaniu nowego paradygmatu współczesnego etosu pracy*. Tekst Danuty Walczak-Duraj stanowi analizę procesów

przekształcających treści i formę pracy oraz warunki zatrudnienia w procesie indywidualizacji pracy. Przekształcenia te obejmują dwie kwestie: potrzeby korekty dotychczasowego paradygmatu etosu pracy w przypadku pracowników zaangażowanych w gospodarkę cyfrową oraz etycznych konsekwencji zmian wywołanych przez tę gospodarkę, w szczególności relacji ludzi ze sztuczną inteligencją. Wykazując w swojej argumentacji, jak indywidualizacja procesu pracy przyczynia się do przekształcenia etosu pracy, autorka bada granice przydatności dotychczasowego rozumienia etosu oraz przekształceń, jakim podlega i jakim podlegać będzie wraz z postęпами gospodarki cyfrowej. Rozważa również nowe trudności implementacji wartości etycznych w zalgorytmizowanej gospodarce, wskazując na znaczenie transgresji etycznej względem sztucznej inteligencji w nowym etosie pracy oraz związanego z tym problemu etyki maszyn. Przyszłe relacje człowieka ze sztuczną inteligencją stanowiąc będą szczególne wyzwanie dla tradycyjnie rozumianych więzi społecznych i prowadzić mogą do wykształcenia się nowego rodzaju więzi – opartych na transgresji etycznej.

Nieco inaczej granice pracy rozpatruje Felicjan Bylok w artykule *Praca niematerialna jako nowa forma aktywności twórczej konsumentów we współczesnym społeczeństwie*. Łączy w nim problematykę przyszłości pracy (szczególnie tej bliskiej, której zręby już się kształtują) z konsumpcją, analizując pracę konsumentów. Ten zaskakujący (w pierwszej chwili) koncept rozpatruje w kontekście pracy niematerialnej, analizując różne jej rodzaje: pracę cyfrową, jaką wykonują na rzecz mediów społecznościowych (a właściwie concernów właścicielskich owych mediów) użytkownicy, sprowadzeni do roli dawców nieodpłatnych treści (*prosumers*), relacji społecznych, dzięki którym owe treści znajdują swoich odbiorców oraz informacji o sobie jako potencjalnych klientach; pracę fanowską zarówno w postaci grup użytkowników – fanów danej marki, jak i fanów klubów sportowych zapewniających zarazem zbyt i promocję gadżetów klubowych; oraz pracę prosumentów występującą pod postaciami *crowdfunding*, *co-creation* czy *microtesting*. Rozważaniom nad tymi zjawiskami towarzyszy też refleksja krytyczna, bowiem autor wykazuje liczne negatywne konsekwencje pracy niematerialnej od nieodpłatnego dzielenia się danymi osobistymi, przez nieodpłatną pracę na rzecz firm po wykorzystywanie konsumentów przez załączanie wartości dodanej (netokraci i konsumptariat).

Urszula Swadźba w tekście pt. *Motywacje do podejmowania pracy przez studentów krajów V4* prezentuje wyniki swoich badań nad zróżnicowaniem motywacji podejmowania pracy przez studentów z czterech krajów grupy wszechradzkiej w kontekście przejścia gospodarek tych krajów do epoki postfordyzmu. Wychodząc od teorii treści motywacji – uzupełnionej o czynniki egzogeniczne, skłaniające do podjęcia aktywności zawodowej – autorka przedstawiła charakterystykę podejmowanych przez studentów prac oraz ich

zróźnicowania w poszczególnych krajach, a także zróźnicowanie motywacji do podjęcia pracy w zależności od płci i kierunku studiów, ujawniając interesujące zależności. Rozważania podsumowane zostały zbudowaną w oparciu o wyniki badań typologią motywacji do podejmowania pracy przez studentów z krajów grupy wyszehradzkiej.

Sławomira Kamińska-Berezowska artykułem *Wybrane problemy zarządzania wiekiem w dobie postfordyzmu* zwraca uwagę na inny aspekt funkcjonowania rynku pracy: problem osób w wieku niemobilności zawodowej lub będących na przedpolu starości. Wykazuje, że grupa ta obciążona bywa podwójnymi obciążeniami, łącząc aktywność zawodową z funkcjami opiekuńczymi pełnionymi wobec młodszego pokolenia (dorastających dzieci i wnuków) oraz pokolenia seniorów (rodziców), szczególnie tych zmagających się z różnymi schorzeniami. To obciążenie, prowadzące do poważnych problemów zdrowotnych – zarówno fizycznych jak i psychicznych – spotęgowane jest przekształceniami rynku pracy i dyskryminacją na nim tej grupy zawodowej. Autorka wskazuje na wagę tego problemu, szczególnie w świetle starzenia się społeczeństwa. Brak rozwiązań systemowych prowadzi do zmarnowania potencjału starszych pracowników, czemu skutecznie zapobiec mogłoby wdrożenie zarządzania różnorodnością w przedsiębiorstwach.

Kwestie rynku pracy rozważa również Rafał Muster w tekście *Pokoleniowe zróźnicowanie bezrobotnych a powody rezygnacji z podjęcia pracy – na przykładzie lokalnego rynku pracy w Rudzie Śląskiej*. Pokolenie to czynnik różnicujący zachowania aktorów rynku pracy, który jest bardzo rzadko wykorzystywany, dlatego też jego wykorzystanie do analizy zróźnicowania decyzji o nieprzyjęciu ofert pracy należy uznać za niezwykle interesujące. Uchwycone w badaniach różnice pozwalają zaobserwować główne składowe dyferencjacji: obok przynależności pokoleniowej (przedstawiciele młodszych pokoleń częściej odmawiali przyjęcia ofert pracy) ważną zidentyfikowaną zmienną jest płeć. Częstsze odmowy mężczyzn wiąże autor z dominacją przemysłowych miejsc pracy i związanego z tym oczekiwania bezrobotnych mężczyzn na lepsze oferty. Wrażliwość socjologiczna objawia się tym, że obok czynników społecznych, różnicujących badanych, uwzględniane są wątki lojalności wobec pracodawców oraz ich uwarunkowania.

Drugą część monografii zamyka artykuł Moniki Żak *Praca w życiu – życie w pracy. Opinie funkcjonariuszy i ich rodzin o blaskach i cieniach służby w Policji*. W opisywanych w tekście badaniach autorka diagnozuje nierównowagę pomiędzy życiem prywatnym a pracą zawodową policjantów. Szczególnie objawia się to w postaci konfliktu ról rodzinnych i zawodowych, gdyż policjanci pełnią służbę w cyklu ciągłym (przez całą dobę we wszystkie dni tygodnia) i pozostają w gotowości, także kiedy nie są na służbie (w tym również w okresach świątecznych). Rodzinom badanych policjantów trudno było zaakceptować tę szczególną charakterystykę pracy, a zwłaszcza

cza zmienność harmonogramów, niedających się przewidzieć godzin służby czy przesuwanych okresów urlopowych. Choć rodziny nauczyły się tworzyć plany awaryjne na takie sytuacje, to jednak tryb i charakter pracy rzutuje na relacje rodzinne. Do specyfiki zawodu należy długotrwały stres, któremu poddani są policjanci na służbie. Brak równowagi między życiem osobistym a zawodowym prowadzi do szybkiego wypalenia zawodowego. Jak diagnozuje autorka, szczególnie narażeni na nie są ci policjanci, którzy mocno angażują się w role zawodowe i traktują swoją pracę w kategoriach misji.

Ostatnia część publikacji poświęcona jest obrzeżom dorobku prof. Jachera i odnosi się do tych jego badań, które powstawały często na potrzeby wdrożenia lub ewaluacji rozwiązań reformatorskich.

W tekście *Badania społeczne Odry w dorobku profesora Władysława Jachera* Aleksander Wolski przywołuje, jak sam to określa, zapomniany obszar spuścizny prof. Władysława Jachera, którym są badania nad zbiorowościami nadodrzańskimi. Wykazując znaczenie rzeki dla rozwoju kulturowego, autor pokazuje, jak badania prowadzone w latach 70. XX wieku, między innymi przez prof. Jachera, nie zostały wykorzystane do tej pory i jak zalecenia formułowane w oparciu o nie do dziś czekają na realizację. Powrót do tej tematyki niekoniecznie musi oznaczać „wyważanie otwartych drzwi” – brak rzetelnych analiz społecznych w planach rozwoju Odrzańskiej Drogi Wodnej może pozostawić owe plany w próżni społecznej.

Tytuł tekstu Łukasza Trembaczowskiego *Socjologiczne aspekty badań górnictwa węgla kamiennego* stanowi parafrazę tytułu monografii-raportu badawczego przygotowanego przez zespół pod kierunkiem prof. Jachera, poświęconego skutkom wdrożenia systemu czterobrygadowego w górnictwie. Autor stawia diagnozę względnego zapóźnienia socjologicznej refleksji nad przemysłem ekstraktywnym (na przykładzie górnictwa węgla kamiennego) w stosunku do dorobku krajów anglosaskich (głównie Wielkiej Brytanii). Analizując rozwój socjologicznej refleksji nad górnictwem w Polsce, autor wskazuje obszary, jak i powody, tego zapóźnienia oraz podaje propozycje nowych zagadnień, które mogą stać się przedmiotem przyszłych badań. Nie bez znaczenia jest, że dorobek tak zorientowanych badań koncentruje się w katowickim ośrodku socjologicznym, z którym prof. Jacher związany był przez długie lata.

Zróznicowanie wątków tematycznych podejmowanych w publikacji wskazuje na rozległy horyzont myśli i inspirowanych nią badań. Mam nadzieję, że łączenie funkcji retrospektywnych czy komemoratywnych z prezentacją współczesnych zagadnień nie jest wadą książki i pozwala na pogłębione spojrzenie.

Łukasz Trembaczowski